

Лаухіна Інна Станіславівна, к. пед.н., доцент кафедри теорії та
практики іноземних мов

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

**КОМУНІКАТИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ БАЗОВИХ ЕМОЦІЙ ЛЮДИНИ:
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ І ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ)**

У сучасному мовознавстві активно розвивається такий напрямок досліджень, як антропоцентрична семантика, головним завданням якої є семантичне моделювання і реконструкція мовної картини світу людини. Вагоме значення в житті будь-якої особистості мають емоції, які є відображенням ставлення індивіда до навколишньої дійсності та пов'язані з його ментальністю, світоглядом, культурним і духовним життям. Вивчення вербального вираження емоційних станів людини в руслі останніх антропоцентричних досліджень визначило актуальність обраної теми.

Між культурою, мовою і емоціями існують складні взаємозв'язки, опосередковані цілим комплексом соціально спадкових знань і відношень, закріплених у семантиці слів і виразів. Емоції людини відображені передусім у фразеологічних одиницях (ФО), пареміях і конвенційних метафорах.

Фразеологічний фонд мови найбільшою мірою виражає особливості світосприйняття її носіїв, що здійснюється через культурні коди, основними з яких є соматичний, біоморфний, предметний, міфологічний [5, с. 20].

1. Носієм соматичного коду культури виступає тіло людини. Так, наприклад, у французькій лінгвокультурі *печінка* розглядається як символ хоробрості, а її знебарвлення інтерпретується як ознака страху, звідки виникла внутрішня форма ФО: *avoir les foies blancs* (боятися). Внутрішня форма низки французьких ФО містить такі соматизми, як *селезінка* (*rate*) із семантикою радості (*désopiler la rate; s'épanouir, se dilater la rate*), *жовч* (*bile*) із семантикою гніву (*allumer la bile, avoir de la bile, échauffer la bile à qn*).

Внутрішня форма українських ФО із семантикою базових емоцій містить соматизми *голова* із семантикою смутку (*повісити голову*); *очі* із семантикою гніву (*спопелити очима*); *рука* із семантикою гніву (*під гарячу руку*).

2. Біоморфний код культури виражає уявлення людини про світ живої природи. Так, наприклад, у французькій лінгвокультурі *троянда* сприймається як символ радості, насолоди: *être dans ses roses* (бути радісним). Слово *кіт* у французькій ФО *avoir une mine de chat fâché* означає «бути в стані гніву, злості; бути розлюченим, як тигр»; а в українській фразеології лексема *кіт* входить до складу таких ФО: *як кіт на сало (поглядати)* (ласо, пожадливо, заздрісно); *як кіт до миші (кидатися)* (жадібно, пристрасно).

3. Предметний код культури пов'язаний з предметами, які заповнюють простір і належать до навколишнього світу. У французькій мові є група ФО, у яких містяться предметні порівняння, не зрозумілі українцям: *triste comme un bonnet de nuit* (сумний, як нічний ковпак), *triste comme une porte* (сумний, як двері). В українській мові внутрішня форма ФО містить образи таких предметів, як, наприклад, *ніж* зі значенням негативних емоцій (*як ніж гострий у серце, як ножем у серце полоснути*); *тарілка* зі значенням «невпевнено, зніяковіло» (*не в своїй тарілці*).

4. До міфологічного коду належить так звана «вторинна реальність» (чорти, ангели, відьми). Вони побутують у культурі як персонажі або елементи фольклору, мають певні стереотипи. Наприклад, чорт, за народними віруваннями, постійно втручається в життя людей, завдає їм шкоди, провокує на погані вчинки. В українській мові є вислів *злий як чорт*, у французькому фразеологічному фонді є багато дієслівних ФО зі словом *diable* із семантикою негативних емоцій: *avoir une peur du diable de* (жахатися), *avoir le diable au corps* (розлютитися), *se battre comme un diable* (накидатися на когось у стані люті) [8].

5. У внутрішній формі ФО існують інші джерела культурної інтерпретації. На думку В. М. Телії, «у мові закріплюються і фразеологізуються саме ті образні вислови, які асоціюються з національно-культурними еталонами, стереотипами, міфологемами і т. ін. і які при вживанні в мовленні відтворюють характерний для тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти менталітет» [5, с. 33]. Так, одним із джерел культурно значущої інтерпретації явищ дійсності та їх відображення в мові є повір'я, перекази, легенди, міфи. Фразеологічний корпус французької мови містить ФО із семантикою злості, роздратування: *sur une mauvaise herbe* (бути не в дусі), в основі якої лежить давнє повір'я про чудодійну силу трав: деякі з них діяли на психіку чи настрій тих, хто їх торкався або ходив по них.

Український фразеологічний корпус містить ФО із семантикою гніву – *метати громи й блискавки*. Походження цього вислову пов'язане з віруваннями наших предків-язичників у бога Перуна, який їздив по небу в колісниці й пускав вогненні стріли-блискавки [2].

6. Іншим джерелом культурної інтерпретації є система образів-еталонів, закріплених у стійких порівняннях. На думку В. М. Телії, це «характерологічно образна підміна властивості людини або предмета якоюсь реалією – персоною, річчю, твариною, які стають знаком домінуючої в них з точки зору побутово-культурного досвіду властивості» [5, с. 22].

Так, у французьких традиційних еталонних порівняннях радість асоціюється із птахом: *gai comme un merle* (веселий як співучий дрізд), *gai comme un pinson* (веселий як зяблик), *gai comme une alouette* (веселий як жайворонок), *gai comme un oiseau* (веселий як пташка). Натомість у фразеологічному фонді української мови є ФО, у складі якого є назва пташки, але асоціюється вона із почуттям суму – *надутися мов сич*. В українському фольклорі сич вважався пташкою нещастя, її зовнішній вигляд і тужливі звуки викликали почуття зажури й передвіщали неминучу біду або смерть [1].

7. Джерелом культурної інтерпретації є також слова і словосполучення, які набувають символічного значення. При цьому матеріальним експонентом цього заміщення є не реалія, а назва. Наприклад, в українській ідіомі *серце обкипає кров'ю* і французькій *avoir le coeur percé (il a le coeur percé – у нього серце розривається)* не реалія «серце» є символічним носієм, а назва, значення якої заміщується символічною інтерпретацією: серце – орган почуттів [6].

8. Одним із джерел культурної інтерпретації є образи християнства й відповідні етичні установки. Так, численні ФО пов'язані з біблійними міфами про створення світу, всесвітній потоп, життя святих. Наприклад, в українській і французькій мовах є ФО *бути на сьомому небі* і *être ravi au septième ciel* (дуже задоволений, радісний), які ґрунтуються на Біблії, де розповідається про різні сфери неба. На сьомій сфері (сьомому небі) знаходиться рай, звідси зв'язок цього образу із семантикою радості [4].

9. Не менш важливим джерелом культурної інтерпретації є образи з художньої літератури, філософії, історії, тобто з тих форм діяльності людей, які втілюють інтелектуальне надбання нації й людства загалом. Наприклад, внутрішня форма французької ФО *gai comme Roger Bontemps* містить ім'я, яке стало загальним на позначення веселої людини: священик і поет XV ст. Роже де Коллері підписував свої твори *bontemps*, що відповідало його веселій вдачі.

Базові емоції людини репрезентуються також пареміями. Наприклад, в українському пареміологічному фонді досить широко представлені прислів'я із семантикою різних емоційних станів людини (гніву, радості, суму, страху): *Гнів без сили – у бік колька; У страху великі очі; Хоч нічого їсти, та весело жити; Журбою поля не переїдеш*. У французьких пареміях так само відображається багатогранний емоційний світ людини: *La gaieté ne se tmande pas; Qui a du pain nargue le chagrin; Qui a peur des feuilles ne va point au bois; Courroux est vain sans forte main* [7].

Крім фразеології і паремій, експонентами культурних знаків можуть бути метафори, в основі яких завжди лежить порівняння різних фрагментів

дійсності. Для лінгвокультурологічного аналізу метафоричних епітетів ми використали «Словник епітетів української мови» С. Я. Ярмоленка і словник «Dictionnaire général de la langue française», які містять метафоризовані ознаки базових емоцій людини. Ми виділили такі семантичні типи метафоричних епітетів: 1) антропоморфні (божевільний гнів); 2) зооморфні (хижа радість); 3) натурморфні (весняний сум).

Семантичний аналіз типів метафор в українській і французькій мовах виявив значне поширення антропоморфних метафор, які ґрунтуються на персоніфікації й уособленні. Номінації базових емоцій людини сполучаються з прикметниками, які описують різні риси людського характеру (*безсилий гнів, милосердний гнів; безтурботна радість, задумлива радість; мовчазний сум, елегантний сум*). Так, наприклад, у французькій мові радість (*une joie méchante, tendre, intime, maligne, âpre, inaffable, bruyante*) може бути злою, жорстокою, ніжною, інтимною, аскетичною, підступною.

У зооморфних метафорах емоції часто уподібнюються діям тварин (*дикий гнів, звіряча радість, собача туга*). Натурморфні метафори ілюструють уподібнення емоцій явищам природи (*огненний гнів, холодний гнів; калинове диво, земна радість, морозна радість, промениста радість; чебрецевий сум, осінній сум*) [3].

Таким чином, культурна зумовленість базових емоцій людини полягає в тому, що вони вербалізуються у ФО, пареміях, метафорах. Внутрішня форма ФО може містити такі коди культури, як соматичний, біоморфний, предметний, міфологічний. Іншими джерелами культурної інтерпретації фразеологізмів є повір'я і легенди, слова-символи, образи-еталони, закріплені в порівняннях, образи християнства або художньої літератури, історії тощо. У пареміях відображається специфіка пізнавального та емоційного досвіду того чи того етносу. У метафорах виявляється існування прихованих зв'язків між різними феноменами світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси – К.: Довіра, 2007. – 262 с.
2. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика. – Минск: Тетра Системе, 2004. – 256 с.
3. Словник епітетів української мови / С. П. Бибик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт. – К.: Довіра, 1998. – 431 с.
4. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2008. – 1104 с.
5. Телия В. Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация // Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности. – М.: Наука, 1991. – С. 5-35.
6. Українські прислів'я та приказки / Упоряд. С. Мишанича та М. Пазяка. – К.: Дніпро, 1983. – 390 с.
7. Dictionnaire général de la langue française. – P. 1871-1978.
8. Ekman P. Expression and the Nature of Emotion // Approaches to Emotion. Lawrence Erlbaum Associates: Publishers, 1984.